

Marjanucz László

PARASZTKÉRDÉS ÉS SZOCIÁLDEMOKRÁCIA MAGYARORSZÁGON A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A szocializmus viszonya a föld magántulajdonához, a parasztek egyéni termeléséhez a mozgalom általános európai problémája volt, de különösen annak számított Magyarországon, ahol a társadalom nagy többsége a mezőgazdaságból élt. Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy a „szociális kérdés” csak a nagy iparos osztállyal bíró külföldön létezik, a földművelő Magyarország ettől sokáig kímélve marad. Ehhez képest az 1890-es években „robbant” a vihsarkai szocialista mozgalom, bizonyítva, hogy a szociáldemokrata eszmék az alföldi mezőgazdasági munkások között már elterjedtek, és az immunisnak hitt területen termékeny talajra találtak. Magyarországra a szocializmus nem az ipari proletariátus társadalmi megmozdulásaival köszöntött be, hanem a szegényparasztság éhséglázadásával.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890-ben alakult meg, s első kongresszusán fogadta el az Elvi Nyilatkozatot.¹ Ez nem volt más, mint az osztrák testvérpárt programjának kicsit módosított fordítása, amely marxista célokat tűzött ki: a termelési eszközök köztulajdonba vételét és a kizsákmányolás megszüntetését. Az általános célok elérését szolgáló sajátos magyar tennivalókra azonban nem tért ki a Nyilatkozat. Így a mezőgazdaságból élők súlyos társadalmi helyzetének megoldására sem. Az MSZDP I. kongresszusa 1890 decemberében az ortodox marxista fölfogást tette magáévá: a földtulajdon és a mezőgazdaság államosítását. Ezt hirdették az 1894-es III. és az 1897. évi ceglédi földmunkás kongresszuson is.²

Pedig a kor legfontosabb magyar társadalmi jelensége, hogy az ipari munkásság mellett a szocializmus eszméje megérintette az agrárproletariátust és az alsó parasztságot is. Ahogy Farkas József megfogalmazta: „Hogy ne legyen többet se úr, se szolga.” A vihsarkai agrárszocialista lázadások 1891-1894 között törtek ki, de utána is folytatódtak az aratóosztrájkok. Jóllehet utóbbiak egy része legitim tiltakozás volt, azaz engedélyezett bérharc, hasonló az ipari világ megmozdulásaihoz. A mezőgazdasági népeség villongásai arra késztették a magyar szociáldemokráciát, hogy foglalkozzanak az agrárkérdéssel, s meghatározzák a párt parasztpolitikáját. Lényegében a munkásság és a parasztság kapcsolatainak értelmezéséről és kidolgozásáról volt szó, amely a későbbi munkás-paraszt szövetség politikai dogmáját alapozta meg.

A kérdéssel foglalkozó 1894-es kongresszus külön napirendi pontként foglalkozott a párt agrárpolitikájának meghatározásával, de az erről szóló határozat csak elvi állás-

¹ Lásd bővebben: Erényi Tibor: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1914 előtti tevékenységéről. Budapest, 1961.

² A Magyar Munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 2. kötet. Összeállította Erényi Tibor és S. Vincze Edit. Budapest, 1954.

foglalást tartalmazott. Lényege, hogy az agrárkérdés csak a szocialista társadalomban oldható meg. Ez a nézet általánosan elterjedt volt az európai szocialista gondolkodásban, és a mezőgazdaság tőkés fejlődési ütemének túlértékeléséből, és természetének félreismeréséből fakadt.³

Engels épp e kongresszushoz küldött üzenetében hangsúlyozta, hogy a tőkés termelés tönkreteszi a hagyományos földművelést, s a mezei népességet nagy földbirtokosok és kapitalista bérlők kis csoportjára, illetve vagyontalan proletárok tömegére választja szét.⁴ Vagyis az ipari kapitalizmus törvényszerűségei az agrártársadalmat is polarizálják kevés nagygazdálkodóra és tömeges földnélküli munkásságra. Ennek az elvi megállapításnak súlyos mentalitástörténeti következményei lettek a párt gyakorlati politikájára nézve. Ugyanis magiszilárdult az a meggyőződés, hogy a kisparaszti tulajdon védelme hiábavaló az erősebb tőkés versenytársakkal szemben, míg a kapitalista nagybirtok fölosztása, s a nincstelének földhöz juttatása szembehelyezkedés a gazdasági fejlődés főirányával, vagyis reakciós lépés. A földkérdés szocialista megoldását a nagybirtokok társadalmi tulajdonba vételében, és azok földmunkás-szövetkezetek általi megművelésében látták. Így megszüntethetnék a mezőgazdasági munkások kizsákmányolását, és megőrizhetnék a nagyüzem technikai-termelési előnyeit. E meggyőződés politika- és társadalomtörténeti hatása huszadik századi történelmünket alapvetően befolyásolta. Ez a program nem kelthette a föl mezőgazdasági munkások és kisparasztk érdeklődését a szociáldemokrata nagypolitika iránt (választójog, szakszervezetek stb.), és fordítva: az MSZDP nem tudott hatást gyakorolni a falusi népeiségre. A párt álláspontja megegyezett a korabeli európai szociáldemokrácia általános fölfogásával, amelyet Engels és Kautsky dolgozott ki.⁵

Az MSZDP agrárpolitikájának elméleti alapjai ebben, a múlt századvég uralkodó szocialista teóriájában keresendők. Kétfajta szemlélet vert gyökeret a nemzetközi szocialista mozgalomban: 1. A koncentrációs elmélet, amely a nagybirtok társadalmi tulajdonba vétele mellett szállt síkra, kidolgozója Karl Kautsky. 2. A másik álláspont (Edward David, Georg von Vollmar) a nagybirtok parasztk közötti fölosztása mellett érvelt.

A korabeli szakirodalom az előbbi ortodox marxista, utóbbit revizionista koncepciónak nevezte. Főleg David küzdött a dogmatikus koncentrációs elmélet ellen, hangoztatván, hogy az ipari termelés mechanikus, a mezőgazdasági pedig szerves folyamat, a kisbirtok a maga intenzívebb művelési lehetőségeivel nagyobb fokú és idősebb termelési keret, mint a nagybirtok. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szocializmusnak nem lehet célja a nagybirtok kisajátítása után ismét mezőgazdasági nagyüzemek létrehozása, hanem a mezőgazdasági termelés szerves folyamatának megfelelően a paraszti kisbirtokot kell előnyben részesíteni.

Különösen igaz ez a megállapítás a korabeli magyar viszonyokra. De a magyar fejlődés sajátosságaira figyelés, az uralkodó marxista szocialista meggyőződésnek megfelelően, még nem kaphatott helyet a párt politikájában. Csak így lehet megérteni és megmagyarázni, hogy a viharsarki agrárszocializmust, a szegényparasztk földosztó követeléseit a párt, mint nem valódi szocialista követeléseket, visszautasította, s a mozgalomtól elhatárolta magát.

³ Mucsi Ferenc: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt tevékenysége 1890–1918 között. Budapest, 1972. 20.

⁴ Népszava, 1894. május 18.

⁵ Marx gazdasági tanai. Írta: Kautsky Károly. Budapest, 1906. 225.

Az MSZDP 1894-től a föntiek szellemében foglalt állást az agrárkérdésben, várta, hogy majd itthon is kialakul az ipari értelemben vett, elsősorban bérmozgalmat folytató bér munkásság a mezőgazdaságban („a tőke forradalma”), s e társadalmi bázisra alapozva a közvetlen szocialista célok (a föld társadalmisítása) gyakorlatilag is megvalósíthatók lesznek.

A szervezet 1903-as programja jóváhagyta azt a nézetet, hogy a mezőgazdaság tőkéseivel szembenálló agrárbérmunkások forradalmi megszervezése az MSZDP feladata, s a kivívott győzelem birtokában a szocializált uradalmakat az agrárproletárokból alakított termelészövetkezeteknek kell átadni. Ezzel a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megerősítette csatlakozását az ortodox szocialista fölfogáshoz, a marxista álláspontot védelmezve elvette a David–Vollmar-féle revizionista gondolatot, amely tagadta a tőke mezőgazdasági koncentrációját, egyben hangsúlyozta a kisüzem fölényét, s ebből következőleg a kisbirtokosok támogatásának szükségességét.⁶ Csak 1904-ben, a XI. kongresszuson merült föl először egy agrárprogram kidolgozásának igénye, de azt akkor elvi okokból elutasították.

Az 1914 előtti magyar szociáldemokrácia vezetői körül csupán ketten fogadták el a dauidi tanokat: Dániel Arnold és Rácz Gyula, akik konzekvensen síkra szálltak az önálló kisgazdaságra épülő paraszti szövetkezeti rendszer mellett.⁷ Sok oldalról (polgári szociológusok és közgazdászok) támadták a szociáldemokratáknak a földbirtok államosítását követelő álláspontját. Dániel Arnold hirdette, hogy a földet a népnek kell juttatni, hogy az majd önként létesítsen szövetkezeteket, s ezzel a kollektívizmus medrébe kerüljön.⁸ Diener-Dénes József viszont a szociáldemokratákat védve kijelentette: a földműves földéhségének kielégítése nem lehet szociáldemokrata program, mert az a marxista szocializmuson kívüli megoldás, s csak „a mai feudális állapotaink kispolgárivá válását jelentené”⁹ A vita Jászival folytatódott, aki a parasztpolitika társadalmi oldalát hangozatta, azt, hogy meg kell szüntetni latifundiumokat, s helyébe virágzó kisbirtokos osztályt kell teremteni, amely kibővíthetné a polgári demokrácia társadalmi bázisát.

A szociáldemokraták kitartottak ama nézet mellett, hogy a magántulajdon a mezőgazdaságban sem tűrhető, s az avult termelési módszerek támogatása egyébként sem célszerű. Ezen a mentalitáson a forradalmak utáni helyzet változtatott valamit. 1920-ban újra előkerült a tervezet, amely már tartalmazta az új agrárpolitika elemeit: földosztást és örökbérletet. Sőt az 1922-es választási fölhívásban az MSZDP nyíltan a földosztás álláspontjára helyezkedett, de sem a birtokkategóriák körét, sem a kisajátítás módját nem tisztázta. Közben az európai szociáldemokrata pártok sorra készítették el agrárprogramjaikat, Magyarországon ezt továbbra is időszerűtlen kérdésként kezelték. A magyar szociáldemokraták tartózkodó álláspontját gyakran magyarázták a Bethlen–Peyer paktummal. Ez azonban a szociáldemokraták gyakorlati-politikai tevékenységét korlátozta csak, határozott koncepció kidolgozásának semmi sem állta útját. A párt hagyományos gondolkodásával szemben a baloldali politika megújulását néhányan a markánsabb paraszti érdekvédelemmel képzelték el.

⁶ Mucsi Ferenc i.m. 29.

⁷ Huszadik Század, 1907. 1. sz. 50.

⁸ Horváth Zoltán: Magyar századforduló. Budapest, 1974. 377.

⁹ Uo.

Közéjük tartozott Takács Ferenc, az MSZDP országgyűlési képviselője, aki átfogó agrárprogram kidolgozását sürgette pártján belül.¹⁰ Most már a vidéki szervezkedés útjában sem álltak komoly akadályok, hisz a belügyminisztérium egyik 1929. évi rendelete az MSZDP-t elismerte országos politikai pártnak, amelynek politikai szervezetei minden külön hatósági engedély nélkül működhetnek, pusztán a bejelentési kötelezettségnek kellett eleget tenni. Persze éppen Takács Ferenc életútjából tudjuk, hogy a rendelet ellenére a vidék szocialistái továbbra is számolhattak a csempeszabotok „fegyverező erejével”, de összességében megindulhatott a vidéki agitáció.

Másfelől is érkeztek azonban figyelmeztetések a parasztpolitika megújítására. Károlyi Mihály 1926. december 2-án levelet intézett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének.¹¹ Ebben a párt szemére veti, hogy a választásokra készülve hagyják elsüllyedni a „dolgozó proletárok hatalmas pillérjét”, a földreformot. Szerinte az 1918-19-es forradalmak ennek elmulasztása miatt buktak el. A valóságos népköztársaság akkor valósul meg, ha az egész dolgozó nép földhöz jut, hogy a kapott földet megművelhesse, s munkája gyümölcsét maga élvezhesse. Szerinte a magyar jövő útja csak egy lehet: a falu egész dolgozó népét egyesíteni kell a városi dolgozókkal. Károlyi tehát olyat követelt az MSZDP-től, ami történeti-társadalmi okok miatt nem volt lehetséges, de amit az akkori kommunisták már bátran hirdettek: ti. a magyar proletariátus egységfrontját az ellenforradalom megdöntésére. Ehhez még az Internacionálé támogatását is kilátásba helyezte Károlyi, csak hagyjanak föl a polgári pártokhoz simuló taktikával, és az Internacionálé értelmében, kizárólag a munkásszempontra figyelembe vételével irányítsák politikájukat. A nagy munkásérdekek előtérbe helyezésének Károlyi-féle koncepciójába belefért a földosztás gondolata, s a paraszti kistulajdon megeremtése, ami ekkor a kommunisták irányította Magyarországi Szocialista Munkáspárt (vezetője Vági Sándor volt) követelése volt.

A sürgető belpolitikai és a kedvező külpolitikai (Angliában munkáspárti kormány alakult) viszonyok hatására az SZDP XXVII. kongresszusa, 1930 szeptemberében elfogadta a párt agrárprogramját. Lényege, hogy kimondta a nagybirtokok kisajátítását, a hitbizományi és egyházi latifundiumokét kártérítés nélkül, a magán tulajdonú nagybirtokok 200 holdon felüli részét kártérítés mellett. Reformértékű gondolat, mert a magyar társadalom legigazságtalanabb intézményét alakította volna át. Csakhogy sem a kisajátítás módjára, sem az új birtokkategóriák létesítésére nem adott útmutatást. Vagyis nem tette egyértelművé, hogy mi a szándéka a kisajátított földdel.

Teljesen vakvágányon mozogtak azonban azok a gondolatok, amelyek a feudálisizmus lebontásának reformtervét tartalmazták. Eszerint Magyarországon még nem szükséges a munkásosztály vezető szerepét hangoztatni az agrárkérdés megoldásában, mert abban a párt a polgárosodó parasztság harcát látta a feudális birtokkal szemben. Szerepük ebből fakadóan a polgári átalakulás egészének végrehajtása, ennek segítése csupán, amelyben a parasztp probléma csak részletkérdés.

Teljesen más véleményre jutott Erdei Ferenc a magyar uradalmak vizsgálatakor. Általában nincs akadálya a mezőgazdasági termelés kapitalista nagyüzemi megszerzésének – vélte Erdei –, de mivel a mezőgazdasági termelés egész más történe-

¹⁰ Marjanucz László: Takács Ferenc politikai pályája. In: Krónika. Szeged, 1985. 97-105.; Uő: Egy alföldi szocialista politikus pályája. Délmagyarország, 1983. december 10.

¹¹ Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1919-1945. 3. köt. Összeállította: Karsai Elek. Budapest, 1959. 649.

ti fejlődés folyamán alakult ki, a termelés társadalmi körülményei is gyökeresen eltérők az ipari termeléstől. Emiatt – mondta Erdei Ferenc – a mezőgazdaságban ritka a kapitalista nagyüzem.¹² Az uradalmak gazdálkodását célszerűbbnek tartotta ugyan a parasztinál, de az mégis az okszerű külterjes termelésnek a színvonalán állt, tehát a paraszti gazdálkodási, termelési ágakat folytatta racionálisan. Ezen túl nem fejlődött. Erdeinek a pontos megfigyelésén, valamint a gazdaság- és társadalomtörténeti tanulságok ismeretén alapuló megközelítésével szemben az MSZDP álláspontját szemléleti zűrzavar jellemezte.

A dogmatikus álláspont súlyos politikai következményekhez vezetett, mert az új mezőgazdasági program elfogadása után (1930) a tétlenség évei következtek parasztügyben. Hivatalos politikájuk a földkérdés napirendre tűzését nem tartotta időszerűnek és illetőségi körébe tartozónak. Utóbbit az az ortodox elméleti kiindulópont magyarázza, amely szerint Magyarországon a bajok oka nem a kapitalizmus, hanem annak hiánya. Emiatt léptek oly élesen megbélyegzően föl a „feudális” nagybirtokkal szemben, s voltak elnézőbbek a polgári kartellek irányában. Ilyen mentalitással a szociáldemokrata párt nem volt alkalmas arra, hogy a paraszti szándékoknak és törekvéseknek gyűjtőmedencéje legyen.

Az MSZDP a munkásság osztálypártja volt, létrejöttének jellegéből és körülményeiből adódott, hogy az ipari munkások érdekeit mindennél fontosabbnak tartotta. Városokban – főleg Budapesten – élő vezetői távol álltak a parasztságtól, problémáit nem érezhették. Hosszú ideig jellemezte a szociáldemokrata szemléletet, hogy lehetséges küzdőtársnak csak a földnélküli agrárproletárt tudta elképzelni. Ez készítette Áchim L. Andrást, hogy pártja 1908. évi kongresszusán éles határt vonjon a parasztpolitika és ipari munkáspolitikák között: „Az egész parasztságnak egy pártban a helye, egy pártba tartozik a munkájából élő, földtelen paraszt és a kisbirtokos. Hogy hol szűnik meg a paraszt és kezdődik a birtokos, azt nem statisztika számai határolják el, hanem maga az élet. A parasztpárt haladhat egy úton az ipari proletariátussal is, de mindig idegenek maradnak egymáshoz, míg a földműves-proletárral a paraszt egy. Földmunkás proletár és kisbirtokosok között addig volt ellentét, amíg az ipari proletariátus magának igyekezett megnyerni, s a parasztságtól elvonni a földműves proletariátust”.

Ha lehet is vitatkozni a paraszti érdekezésségről Achimmal (hiszen a munkavállaló földmunkás és a munkaadó gazda között természetes ellentét feszült), azt a megállapítást elfogadhatjuk, hogy a parasztság társadalmi helyzetének megítélése szempontjából a birtoknagyság statisztikai számainál fontosabb a paraszti lét totalitása.

Az MSZDP vezetői egyszerűen nem voltak tisztában vele, vagy legalábbis kételkedve fogadták, hogy a hárommillió koldushoz nemcsak az 597 000 uradalmi cseléd, az 1 227 000 summás és napszámos tartozott, hanem 1 146 000 kisbirtokos és 73 000 részes bérlő is. Azaz Magyarország összlakosságának 34 százaléka, a paraszti társadalomnak 67 százaléka emberhez méltatlan körülmények közt élt.

Csak a magyar parasztság válságának irodalma mutatott rá arra, hogy a parasztság nagy tömegeinek életnívója, ahogy Szabó Zoltán fogalmazott a „szoros szükség és a tehetetlen nyomorúság között mozog”. A parasztság körében fölbukkanó társadalmi-patologikus jelenségek (mint például az egykézés, a szekták terjedése) nem helyi okokból származtak, hanem „a nyomor, a földtelenség, és a rossz birtokeloszlás szorító és

¹² Erdei Ferenc: Futóhomok. A Duna–Tisza-köz földje és népe. Budapest, 1937. 17.

sorvasztó hatásából¹³ Féja Géza írta le, hogy a parasztság nemcsak, hogy nem lojális követője a történelmi osztályoknak, hanem anyagi és erkölcsi érdekeivel teljességgel ellentétes vezetést érez, „tud és túr maga fölött”.

A népi szociográfia mellett konkrét javaslatok is születtek a földkérdés megoldására. Eckhardt Tibor a Független Kisgazdapárt elképzeléseit vázolta föl 1938-ban Egy évvel később az (akkoriban ugyancsak kisgazda kötődésű) agrárpolitikus Kerék Mihály saját részletes programmal jelentkezett, aki alapvető művében azt írta, hogy a földkérdés a legnagyobb, legégetőbb, s olykor elemi erővel jelentkező problémája a magyar közéletnek.¹⁴ A probléma nagyságát jelzi az 1935. évi mezőgazdasági statisztika adatsora: 10 holdon aluli birtokkal rendelkezett 1 390 000 paraszt, vagyis a birtokkal rendelkezők 8 százaléka 3 108 000 kataszteri hold, az összterület 19,4 százaléka fölött rendelkezett. Az 1000 holdon felüli birtokkategóriában 1 070 nagybirtokot találunk 4,8 millió hold területtel. Azaz a 0,06 százaléknyi kisebbség az ország területe kb. 30 százalékanak volt tulajdonosa. Esterházy Pál herceg például 210 000 holdon gazdálkodott, amennyivel a 600 000 törpebirtokos rendelkezett. A számok éles társadalmi különbségeket tükröznek, hiába tekinthető jogilag a parasztság széles tömege tulajdonosnak (tőkésnek), földjéből megélni nem tudott. A javaslatba hozott tervek általában 500–1 000 kataszteri holdban állapították meg a földmaximumot és 12–15 holdas kisbirtokok létesítését irányozták elő.

A súlyos kérdéssel a pártoknak is foglalkozni kellett. Az MSZDP már említett 1930-i agrárprogramja a kidolgozással letudta a parasztprobléma megoldása irányába tett erőfeszítéseket. Összehasonlítva az Elvi Nyilatkozattal (1890) kétségtelen az előrelépés, mert legalább fölismerte, hogy a proletárt, parasztot, iparost, munkást és kisbirtokost egy fronton kell egyesíteni. Sajnos ezek az elvek pusztá deklarációk maradtak, a valóságban alig hajtottak végre belőle valamit. A szociáldemokrata párt az 1930-as évek közepétől az antifasiszta küzdelmet helyezte minden más tevékenysége elé. Takács Ferenc volt az egyetlen szociáldemokrata vezető, aki a parasztságnak több figyelmet szentelt a népfrontpolitika – jobbára taktikai célzatú – szövetségi politikájánál. A nyomorúságából menekülni akaró parasztság jó része a radikális reformokkal föllépő antikapitalista mozgalmak felé tájékozódott. Ám a szociáldemokrata párt elméleti fogságából még mindig nem tudott kitörni, és az agrárügyben nemhogy nemzeti érdeket nem látott, de társadalmi súlyát sem ismerte föl. Már komplett szociáldemokrata szervezetek álltak át a nyilasokhoz a szegedi tanyavilágban, amikor még mindig a tökéletes polgári forradalom befejezéséről elmélkedtek a párt vezetői. Ezzel gyöngítették mások, valóságos küzdelmüket a fasiszmus veszélye ellen, mert szűkítették a föllépés társadalmi bázisát.

---

¹³ Kovács Imre: *Néma forradalom*. Budapest, 1937.

¹⁴ Kerék Mihály: *A magyar földkérdés*. Budapest, 1939. 393-477.